

HET ZIEKLIEN

De Gentse straatnaam "Zieklien" wil er ons aan herinneren, dat er in de middeleeuwen, in die omgeving, melaatsen zouden gewoond hebben.

In het nummer van oktober 1989 van het tijdschriftje "De Zieklienvrienden" verscheen er een oproep aan de bevolking van de buurt om mede te werken aan het opzoeken van de geschiedenis van het Zieklien. Vol moed toog ik aan het werk. Doch, alle verzamelde gegevens samen waren zo vaag en nietszeggend, dat ze mij deden denken aan het kaartenhuis, dat instort bij de geringste tocht. Ik heb al de door mij verzamelde gegevens vernietigd met het voornemen het "Zieklien" voor altijd uit mijn geest te bannen!...

Er is echter nooit geen rook zonder vuur en een mug blijft bijten zolang ze leeft. Na een tijdje ben ik oude en nieuwe plannen en kaarten gaan raadplegen. Het was alsof mijn oogkleppen afvielen en langzaam maar zeker werd mij alles duidelijk. De puzzel pas zo goed in elkaar, dat ik de lezers mijn bevindingen niet wil onthouden!...

In hun hertaling van de afpaling van de heerlijkheid van Overmeersch te Afsnee van 1550, vernoemen Frans De Potter en Jan Broeckaert het "Zyckelien bosch" en tot drie maal toe "'t Zyckelien straetkin". Als ik het goed begrepen heb, zou dat "Zyckelien straetkin" een weg geweest zijn tussen Sint-Pieters-Aaigem en het oude Maalte. Maalte komt van Maleta en betekent volgens dr. Maurits Gysseling, het vuile of het zwarte ("De Oost-Oudburg", Jaarboek XXIII - 1986). De stap, van het vuile naar het zieke en van "Maleta" naar het Franse woord "malade" of naar "malum", het Latijnse woord voor hetgeen "niet goed is", ligt wel voor de hand als men weet, dat de Romeinen te Maalte hebben verbleven. Het zullen de Romeinen geweest zijn, die de melaatsheid, de vreselijke en besmettelijke ziekte, waar men niet zo vlug van sterft, maar die het leven tot een hel maakt en waar in die tijd geen enkel kruid tegen gewassen was, misschien voor de eerste keer naar onze streken hebben

gebracht. Een besmettingshaard zal zich aldus te Maalte hebben genesteld rond het begin van onze jaartelling. Langzaam maar zeker, zal een een algemene vlucht op gang gekomen zijn, van de Maaltebewoners, die meenden nog niet besmet te zijn. Het is deze massale vlucht, die we heden nog kunnen aflezen van de oude plaatsnamen rondom het gehucht Maalte. Mijn veronderstelling, dat Maleta, melaatsheid betekent, zie ik bevestigd door Ria Jansen-Sieben (in : "Lepra in de Nederlanden, blz. 31, Brussel, 1989).

Ten westen ontstond Westrem, het latere Sint-Denijs-Westrem, waartoe het gehucht Maalte nadien is gaan behoren. Ook *Malem* zal een besmettingshaard van melaatsheid geweest zijn. Vluchtelingen van Malem *en* van Maalte zullen te Drongen, slechter als een *troep honden samengedrongen* of *verdrongen* geweest zijn (Tronchiennes). Volgens dr. Maurits Gysseling betekent "abh", voorkomend in de oude naam "Abhsnâ" voor Afsnee, "krachtig" ("De Oost-Oudburg", Jaarboek XVII - 1980). Men heeft zich inderdaad op een krachtige manier afgesneden van Drongen door het graven van de Veure (iets vóór of "veure" in het Oostvlaams, iets anders plaatsen ter afscherming). Aldaar vindt men het gehucht "Goedingen" (goede dingen). In tegenstelling tot Afsnee, dat zich had afgesneden, had men verder doorgang langs Deurle. Aldaar kon men wel door (of "deure" in het Oostvlaams). Ook tot (Sint-Martens-) *Latem* heeft men toegang *gelaten*. De bewoners zijn tot laten geëvolueerd, met verplichtingen tegenover de grondeigenaar. Volgens Ria Jansen-Sieben ("Lepra in de Nederlanden") betekenen allerhande afleidingen van de naam *Lazarus* (Frans : *ladre*) eveneens melaatsheid. In 1409 gaf de Sint-Pietersabdij toelating tot het oprichten van een oliemolen op het stuk grond "*Lalande*", bachten der Ziekerlieden. ("Chartes et documents...", August Van Lokeren, Gent, 1868-1871).

De bewoners van (Sint-Martens-) *Leerne* zijn tot lederbewerkers geëvolueerd. Naar het schijnt was de lederbewerking in de oudheid veelal aan melaatsen toevertrouwd. Het gehucht "Buchten" tussen Maalte en Drongen spreekt voor zichzelf. Het gaat over een plaats, waar het hoegenaamd niet deugde. Sommige delen van de Rietgracht worden de "Bevrijdtgracht" genoemd en te Maalte kende men de "Scheidgracht" (ter afscheiding). Als tegenhanger van het zwarte, vuile Maalte, noemt dr. Maurits Gysseling (Sint-Pieters-) *Aalst*, het heldere, het witte. Aalst, ook "Helst" uitgesproken, is waarschijnlijk verwant met de woorden : elders, helder, helen (genezen *en ook* elders plaatsen), heilkunde, heerlijk, hemels, heilig of hetgeen volledig goed is, heem of de plaats waar het goed is te verblijven, enz. Te Sint-Denijs-Westrem, te De Pinte en te Zwijnaarde kennen we een "Hemelrijk". Op het grondgebied van Afsnee, doch door een oude waterloop eveneens van de rest van Afsnee gescheiden bestonden verschillende lazaretten (een soort asielen voor melaatsen). Een zuidelijker gelegen lazaret zal na de verchristelijking van onze gewesten, de gemeente Nazareth geworden zijn, met haar Hospice bossen, Lijkstraat, *Zwartegat*straat, haar Heirweg komende van Zwijnaarde en haar Heirweg

naar Kortrijk. Zoals Afsnee spreekt ook de oude plaatsnaam "Bijloke" over het zich afschermen van de anderen. Rooigem zal de plaats geweest zijn, waar men de vruchten der aarde kon rooien of tot zich nemen zonder besmettingsgevaar en de Schoonmeers (straat) de plaats, waar de dieren zonder besmettingsgevaar konden weiden in perioden van droogte. "Akkergem" komt volgens prof. dr. A. Verhulst van "Heccringehem" ("Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent", Gent, 1953). Heccringehem doet mij denken aan een plaats omringd door een hek ter afsluiting. Deze afsluiting reikte misschien tot "Einde Were" (het uiteinde van de wering of afsluiting). Later is aldaar volop aan akkerbouw gedaan, zodat de bewoners van Akkergem ook de "Koolkappers" worden genoemd. Te Mariakerke vinden we *Kolegem*. Nog volgens prof. dr. A. Verhulst omvatte de fiscus Marka een gebied gelegen ten W. van Gent, ten Z. en ten N. van de gemeente Wondelgem, vóór haar fusie met Gent ("Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent", Gent, 1953). Een "mark" is een ondeelbaar geheel, op een zeer duidelijke wijze gemerkt. *Wondelgem* moet dus één, door duidelijke *wanden* *omwonden* geheel geweest zijn, waaromheen men kon *wandelen*. Velen zullen Malem verlaten hebben, om ten zuiden van de Kuip van de latere stad Gent te gaan boeren : de Koestraat, de Kouter, de Nederkouter, de Veldstraat, enz.; hetgeen men Boerhem heeft genoemd. Ook te De Pinte (Nazareth) bestond een Boerhem. Volgens dr. Maurits Gysseling komt Nevele van "Niviala", hetgeen het "nieuw huis" betekent.

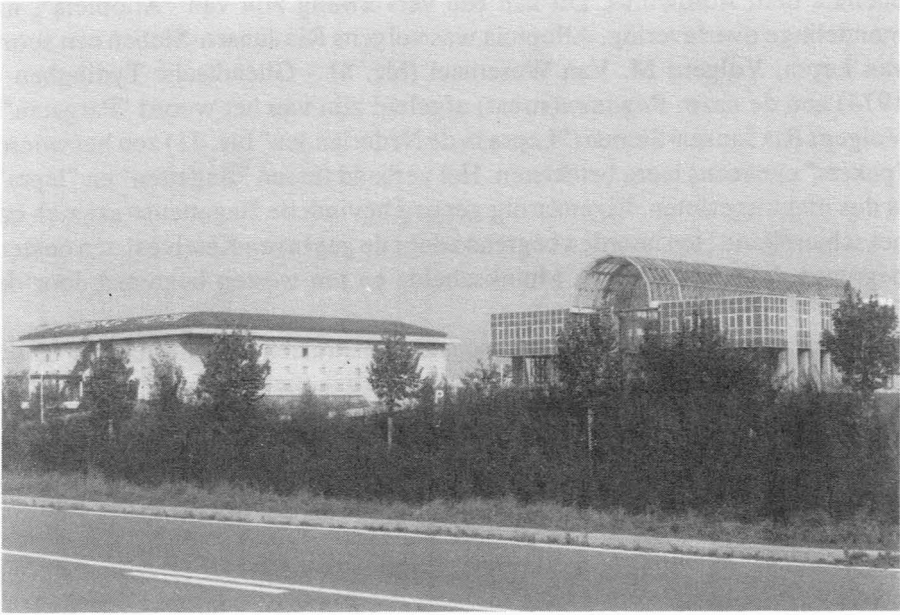
Na bovenvermelde bevindingen heb ik mijzelf eens onledig gehouden met vluchtig de geschiedenis van de plaatsen met een naam, waarin "mal" of "mel" voorkomt na te gaan. Ik ben tot de volgende vaststellingen gekomen : alhoewel al deze plaatsen zeer oud zijn, zijn zij bijna verlaten tot ons gekomen; vele getuigenissen van Romeinse bewoning werden reeds op deze plaatsen opgedolven; deze plaatsen bezitten een traditie van oude rechtspraak; al deze plaatsen zijn aan een oude waterloop gelegen. Voor de meeste van deze plaatsen kon ik vaststellen, waarheen de oude bewoners zijn gevlucht om aldus de toekomstige steden en gemeenten te gaan bevolken. Hierna overloop ik de verschillende desbetreffende plaatsen met tussen haakjes de plaatsen, waarheen ze mijns inziens zijn gevlucht : Mal (Tongeren); Maldegem (Eeklo); Malderen (Opdorp); Male (Brugge); Malempré met het kasteel van *Noire-fontaine* (Lierneux of *Ledernaus* in 862); Malen of Melin (Tienen); Malèves-Sainte-Marie-Wastines (*Incour* of *Aicuria* in 643); Malle (Oostmalle en Westmalle, *Deurne*, Antwerpen); Malonne (*Blanche-Maison*, Namen); Malvoisin (Gedinne, dat mij doet denken aan Goedingen te Afsnee); Maubray of Malde in 1056 (*Doornik* te vergelijken met de betekenis van *Deurle*); Melden (Oudenaarde); Meldert (Aalst te vergelijken met *Sint-Pieters-Aalst*); Meldert aan het *Zwartewater* (*Deurne*, Diest en een afscherming te Paal); Meldert (Tienen); Melen (Luik); Melle (*Laarne* te vergelijken met *Sint-Martens-Lerne*, de latere wijk "Overschelde" te Gent); Mellery (Nivelles te vergelij-

ken met Nevele, Gembloux, Villers-la-Ville, Gentinnes); Melles (*Doornik*); Mellet (Charleroi); Melreux met zijn grot der "Porte Aïve" (*Marche-en-Famenne*); Melsbroek met de nabijgelegen gemeenten Vilvoorde en *Perk* (Brussel); Melsele (*Elversele, Belsele, Sint-Niklaas, Antwerpen*); Melsen (*Vurste* te vergelijken met de Veure te Afsnee, Oosterzele ten oosten van Melsen, Gavere, Overschelde te Gent); Dormaal, Esemaal bij *Laar* en Orsmaal-Gussenhoven (Tienen); Omal bij Celles (Waremmes). Op alle regels bestaan uitzonderingen. Twee plaatsen schijnen niet verlaten te zijn. Malmedy komt van Malmundarium (amalo mundatum) hetgeen zou betekenen : "van den kwade gelouterde plaats". Niet ver van *Lier* (te vergelijken met Sint-Martens-Lerne) en van *Bonheide* (te vergelijken met Schoonmeers) vinden we *Malines* of Mechelen. Overstromingen en brand heeft men te Mechelen gekend. Ook hier zal het kwade in de brand gebleven zijn. Mal-in-es(t). In ieder geval zijn de Mechelaars voorzichtig geworden, vermits zij zelfs de maneschijn op de Sint-Romboutstoren zijn gaan blussen! Mijn lijst zal ver van volledig zijn. Zij kan slechts een aanloop betekenen voor verdere studie!... "Aai" in Sint-Pieters-Aaigem moet een verband hebben met de Franse woorden "aller" en "ailleurs" die, samen gebruikt, een drastische manier van *elders* naartoe gaan of sterven kunnen betekenen. Ook : "naar de haaien gaan" betekent sterven. "Aai" is eveneens een uitroep bij pijn. We vinden "ai" terug in het hoger vermelde *Aicuria*, de oude naam voor Incour, dat "toegang hebben tot het hiernamaals" zal betekenen en in de naam van de hoger vermelde grot der "Porte Aïve" te Melreux, waar reeds veel mensenbeenderen werden gevonden. Verder kennen we nog de oude gemeenten Aaigem bij *Heldergem*, *Aye* bij *Marche-en-Famenne* en *Aywaille*. Het gaat hier waarschijnlijk telkens over oude begraafplaatsen. Ook de "Assels" zullen een oude begraafplaats vermelden. De "Schrei" was vroeger de plaats, waar de wegen kruisten, de plaats waar men even bleef stilstaan, om te beramen in welke richting men zijn *schreden* verder zou richten. De Schreiboorn zou gestaan hebben waar nu het Parkplein is. De "schrei" kan eveneens het stoffelijk overschot betekenen, nadat alle leven is weggeschreden. Dan kan de "Schreiberg" de heuvel geweest zijn, die de stoffelijke overschotten van de overlevenden bevatte. Het *schrijn* is immers het kistje, dat stoffelijke overblijfselen van heiligen bevat. De stap van schrijven naar schreien was dan ook niet groot, als men weet, dat de galg de schreiboorn heeft vervangen en dat de galg ook dikwijls op een heuvel stond.

Volgens prof. dr. A. Verhulst ontstond niet lang vóór 1146-1149, even buiten de Torrepoort of "Porta Leprosorum", het Gentse Leprozenhuis, dat men later het Rijke Gasthuis heeft genoemd ("Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent", Gent, 1959). Waarschijnlijk lagen de Kruistochten aan de grondslag van de opflakking van deze ziekte. Men spreekt van "Akkerlieden buiten de Kortrijksepoort". Dat waren melaatsen, die in hutten woonden, buiten de stadsmuren en die in het eigen onderhoud

moesten voorzien. Er was vanaf het einde van de 17de eeuw ook sprake van een herberg "Sieclien", die in 1871 nog zou bestaan hebben? Met de uitdrukking "bachten der Ziekerlieden", aangehaald door August Van Lokeren, midden de Franse tekst van zijn boek : "Chartes et documents de l'abbaye de Saint Pierre au mont Blandin à Gand depuis sa fondation jusqu'à sa suppression..." (Gent, 1868-1871), kan men werkelijk alle kanten uit. Reeds in 1239 stond op de plaats, van de latere Kortrijksepoort, het Hebberechtsgesticht, dat toebehoorde aan de Sint-Pietersabdij. Volgens M. Daem spreekt de oorkonde van 1275 van "Hospitali Sancti Ecberti" (de "Heraut", Gent, 1.3.1980). "Ec" doet mij denken aan een hek en aan extra (*buiten*issig). Het woord "bert" betekent een houten schutsel. Het woord "Hebberrecht" doet mij denken aan een berechting of het toedienen van het sacrament der stervenden in extremis en doorheen het hek, vermits de leprozen de Stad niet binnen mochten. Op andere plaatsen heeft men voorzeker een opening in de stadsmuur gemaakt (een hol of een gat) om de heilige *olie* te kunnen toedienen. In dit licht wordt de betekenis van verschillende Gentse plaatsnamen mij duidelijk. De "Ramen" spreken ons voorzeker van openingen in de stadsomheining, niet ver van de "Porta Leprosorum". Een raam is immers niet veel meer dan een gat in de muur, dat dient om door te kijken of om iets door te geven. Het Engelandgat wordt aldus het gat in de stadsmuur, langswaar de ongelukkigen het heilig oliesel ontvingen, dat hen moest toelaten het land der engelen of het hemelrijk te bereiken (zie ook het hoger vermelde Incour). In het *Patershol* vinden we de *Ploters-*, *Corduwaniers-* of *Leertouwersgracht*. Daar niet ver af vinden wij de *Grauwpoort* (te vergelijken met het "vuile" het "zwarte"). Het "Hemelrijk" vinden we aan de andere kant van de *gegraven Leie*, in de Donkersteeg of "rue du *Paradis*", alwaar het oude, kleine straatje zonder einde, de "*Paradijszak*" in uitmondt. Zou de legende van de Onthoofdingsbrug oorspronkelijk misschien het dramatische verhaal geweest zijn, van de oude zieke vader, die nog liever de dood inging, dan op het vervloekte eiland vereenzaamd te moeten achterblijven? In de nabijheid van de oude stadsgrenzen vinden we nog : de *Holstraat*, *Holdaal* en de *Oliestraat*.

De Kortrijksepoort werd eveneens de "Petercellepoort" genoemd. Ze stond op gronden van de Sint-Pietersabdij, vandaar "Peter-". Is er hier sprake van cellen voor gevangenen, voor geestelijken of van hutten voor melaatsen? Tot 31.12.1976 bezat België nog drie gemeenten met de naam "Celles". In de veronderstelling, dat het hier om hutten van melaatsen gaat en wetende, dat in de oudheid, bij het overlijden van de melaatse, de hut met al zijn inhoud in brand werd gestoken, betekent Brussel niets anders als "de verbrande hut(ten)" : Bru (= brûlé) + xelles (na mondelinge overlevering van "cel"). Brabant wordt aldus de gracht, die rondom gegraven werd om de brand in te dijken, binnen de perken (de *band*) te houden. De aanwezigheid van de *Maelbeek* komt onze veronderstelling nog kracht bijzetten. Dit alles sluit een later moeras (broek) geenszins uit. De cel van de H. Bavo behoorde toe aan de

1. Enkele jaren geleden vond men te Maalte nog de nodige ruimte voor de oprichting van "Flanders Expo".

2. Het eiland Malem werd slechts na de Tweede Wereldoorlog "non stop" volgebouwd.

Sint-Baafsabdij. Is de H. Bavo misschien als melaatse overleden? Men noemde hem Adlowinus. Dit kan een vervorming zijn van "Allopicia", na mondelinge overlevering. Allopicia was volgens Ria Jansen-Sieben een soort van Lepra. Volgens M. Van Wesemael (blz. 81 - Ghendtsche Tydinghen - 1974) zou de naam *Bagatten*(straat) afgeleid zijn van het woord "Pargaten". Volgens Ria Jansen-Sieben ("Lepra in de Nederlanden" blz. 31) zou het woord "pakkers" eveneens lepra betekenen. Het verband tussen "Bagatten" en "lepra" is dus niet uitgesloten. Eigenaardig genoeg bevindt de Bagattenstraat zich op het schiereiland : ten noorden begrensd door de *gegraven* Ketelvest, ten oosten begrensd door de *gegraven* Muinkschelde en ten westen begrensd door de Leie.

Vroeg of laat komt alles uit, al moesten de kraaien het uitbrengen of de straatstenen zelf het ons vertellen. Kraaien heb ik niet gezien...

Suzanne JANSSENS
27.1.1992
